

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 51., BR. 4., 121. – 160., ZAGREB, RUJAN 2004.

Hrvatski se jezik voli zvučnim

JEDNA NEPOTREBNA PRAVOPISNA NEUJEDNAČENOST

Vite Milas

Na pisanje ovoga članka potaknulo me pravopisno pitanje: treba li pisati zarez u sljedećim rečenicama:

*Čovjek koji ulazi u zgradu ima plav kaput.
Tvrđnja kako im ne ćemo pomoći nije istinita.
Pitanje tko treba dobiti otkaz zanimalo je svakoga.
Oni koji nisu došli ne će ići s nama.*

1. Riječ je o svim onim zavisno složenim rečenicama u kojima se zavisna surečenica dodaje riječi ili skupini riječi (antecedentu) iz glavne surečenice, a glavna se surečenica nastavlja nakon zavisne; zavisna je surečenica, dakle, umetnuta u ustrojstvo glavne.

Takva zavisna surečenica može biti u tijesnoj vezi s antecedentom, bitno ga određivati, pa bismo njezinim izostavljanjem prenijeli bitno drugačiju obavijest od one koju prenosi složena rečenica, npr.

*Učenici koji su izvršili zadatak otišli su doma.
(Ne svi učenici; bez zavisne: svi učenici.)*

Zavisna surečenica može biti tek dodatna obavijest antecedentu te se može i izostaviti iz rečenice, a da se prenese osnovna obavijest, npr.

*Učenici, koji su izvršili zadatak, otišli su doma.
(I bez zavisne i s njom: svi učenici.)*

Za prve surečenice, u kojih je tijesna veza s antecedentom, služiti će se nazivom ograničujuće, a za druge, u kojih je dodana surečenica fakultativna, nazivom neograničujuće.¹ Ovdje ću govoriti samo o ograničujućim umetnutim surečenicama jer neograničujuće nisu pravopisno sporne: u svim se normativnim priručnicima propisuje njihovo odjeljivanje dvama zarezima zato što su naknadno dodane.

2. Prije negoli pokažem kakvo pravilo o pisanju zareza u takvim rečenicama propisuje pravopis, razmotrit ću kakvo bi pravilo uopće moglo biti i podsjetiti na gramatičko ustrojstvo razmatranih rečenica da bismo što kritičnije mogli pristupiti problemu.

2. 1. Budući da je zarez razlikovno sredstvo za lučenje ograničujućih od neograničujućih surečenica, ne može se pisati ispred i iza zavisne ograničujuće surečenice jer se tako ne bi razlikovala od neograničujuće, a ne može se pisati ni samo između antecedenta i umetnute ograničujuće surečenice jer bi se izgubila mogućnost njezina razlikovanja od neograničujuće kad je zavisna surečenica na kraju složene rečenice, npr.

Ovo je moj brat koji živi u Splitu. (ograničujuća),

Ovo je moj brat, koji živi u Splitu. (neograničujuća).

Tako ostaju samo dvije mogućnosti pisanja/nepisanja zareza na granicama umetnute ograničujuće surečenice:

– pisanje zareza na njezinu završetku, npr.

Čovjek koji ulazi u zgradu, ima plav kaput.

Tvrđnja kako im ne ćemo pomoći, nije istinita.

Pitanje tko treba dobiti otkaz, zanimalo je svakoga.

Oni koji nisu došli, ne će ići s nama.

– nepisanje zareza na kraju zavisne surečenice, npr.

Čovjek koji ulazi u zgradu ima plav kaput.

Tvrđnja kako im ne ćemo pomoći nije istinita.

Pitanje tko treba dobiti otkaz zanimalo je svakoga.

Oni koji nisu došli ne će ići s nama.

Međutim, iako je površinsko rečenično ustrojstvo svih četiriju rečenica navedenih u primjerima jednako (antecedentu koji je dio glavne surečenice pomoću vezni-

¹ U knjizi *Relativna rečenica* (MH, Zg., 1995.) Snježana Kordić iznosi popis jezikoslovaca i naziva kojima se oni služe za imenovanje tih dviju vrsta zavisnih surečenica (bilješka na 26. str.). Najviše jezikoslovaca služi se nazivima *restriktivne/ nerestriktivne* rečenice pa bi nazivi *ograničujuće/neograničujuće* bili zapravo njihove prozirnije istoiznačnice. Ti nazivi upućuju na čestu ulogu zavisne surečenice uvrštene uz antecedent da ograničuje, suzuje opseg značenja antecedenta – iz skupine 'svi' izdvaja se dio prema načelu danom u zavisnoj surečenici.

[Jezgrovito objašnjenje tih dviju vrsta zavisnih surečenica i razlika među njima iznio je Henry Watson Fowler u knjizi *The King's English*, dostupnoj na internetskoj stranici www.bartleby.com/116/ (Bartleby.com, New York, 1999.).]

ka pridodana je zavisna surečenica, a glavna se surečenica nastavlja iza zavisne), među njima se mogu naći gramatičko-semantičke razlike po kojima ih je moguće svrstati u četiri skupine pa nije nužno da sve budu obuhvaćene istim pravopisnim pravilom, već je moguće da pravopis propiše pisanje/nepisanje zareza na završetku surečenice ovisno o pripadnosti određenoj skupini, posebice stoga što su pravila o razgledcima ono pravopisno područje koje je najviše gramatički uvjetovano.

2. 2. Svrstavanje gornjih rečenica u pojedine skupine ovisi o razlici među antecedentima i o razlici među veznim sredstvima. Lako je uočljiva razlika antecedenta iz četvrtoga primjera od prvih triju antecedentata. Naime, antecedent iz četvrtoga gornjeg primjera “ne donosi nikakav leksički sadržaj, već upućuje na relativnu rečenicu kao na nosioca leksičkog sadržaja”², dok su antecedenti iz prvih triju primjera leksičke punoznačnice.³ I prve tri rečenice iz gornjih primjera mogu se svrstati u različite skupine ovisno o vrsti veznih sredstava, no kako je ta razlika teže uočljiva, ona ne bi smjela utjecati na usložnjivanje pravopisnoga opisa. Stoga ću ograničujuće zavisne surečenice dodane antecedentu iz njima glavne surečenice podijeliti u dvije skupine i nekoliko podskupina, predočujući ih primjerima.

A. Ograničujuće zavisne surečenice dodane nadređenici (leksički punoznačnome antecedentu)

a) Zavisna je surečenica dodana najčešće imenici, te imeničkoj zamjenici, imenskoj skupini, poimeničenome pridjevu ili broju iz glavne surečenice, a vezna su joj sredstva *odnosne zamjenice*, *veznik što* ili *odnosni zamjenički prilozi*.⁴ Zbog naravi veznih sredstava takve se rečenice nazivaju *odnosne* ili *relativne*.

Čovjek koji ulazi u zgradu ima plav kaput.

Mjesto gdje smo se sreli zaraslo je korovom.

Vi koji ste gotovi izađite iz razreda.

Oni studenti kroatistike čije smo molbe dobili bit će saslušani.

Mladi koji žele učiti mogu nam se slobodno obratiti.

Prvi kojemu smo javili bio je profesor.

² S. Kordić (nav. dj., str. 187.) takav antecedent naziva *formalni antecedent*. Radoslav Katičić naziva takav antecedent *korelativnom ili suodnosnom zamjenicom* “jer stoji u korelaciji (suodnosu) s relativnim (odnosnim) zamjenicama” (Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, HAZU, Zg., 1991., paragraf 512.). Isto je tako i u Hrvatskoj gramatici (Barić–Lončarić..., Šk. knj., Zg., 1995., paragraf 1530.), a takav naziv prihvaća i Ivo Pranjković u Sintaksi hrvatskoga jezika, udžbenik za treći razred gimnazije (Šk. knj., Zg., 1995., str. 38.).

³ Umjesto formalnoga neprozirnoga naziva *antecedent* služiti ću se nazivima *nadređenica* i *suodnosnica*. Nadređenicom ću zvati leksički punoznačan antecedent, a suodnosnicom leksički prazan antecedent. Nazivi su tvorbeno jednaki, a ukazuju na razliku među tim antecedentima. Mislim da naziv *nadređenica* dobro opisuje odnos takva antecedenta i dodane mu surečenice (odnos: atribut – upravna riječ) te da uporaba toga naziva kao istoznačnoga nazivu hiperonim ne može dovoditi do nejasnoća.

⁴ Veznik *što* i zamjenički prilozi zamjenjivi su odnosnom zamjenicom.

b) Zavisna je surečenica dodana imenici koja označuje govorenje, mišljenje, osjećanje, volju i sl., a vezna su joj sredstva veznici *da, kako*, zahtjevna čestica *neka*. Takve se surečenice nazivaju izričnima jer proširuju, izvode, tumače, izriču sadržaj imenice.⁵

Znak *neka krenemo* dao je Ivan.

Osjećaj *da će biti prevareni* pratio ga je cijelo vrijeme.

Tvrđnja *kako im ne ćemo pomoći* nije istinita.

c) Zavisna je surečenica dodana imenici koja označuje govorenje, mišljenje, osjećanje, volju i sl., a vezna su joj sredstva *upitne zamjenice* i *upitni prilozi*. Zbog naravi veznih sredstava takve se rečenice nazivaju *zavisnoupitne*.⁶

Pitanje *tko treba dobiti otkaz* zanimalo je svakoga.

Dvojba *koliko im treba dati vremena* nije još riješena.

B. Ograničujuće zavisne surečenice dodane suodnosnici (leksički praznome antecedentu)

Zavisna je surečenica dodana pokaznoj ili neodređenoj zamjenici ili zamjeničkome prilogu, koji nemaju leksičkoga sadržaja, nego ga dobivaju značenjem zavisne surečenice. Vezna su sredstva *odnosne zamjenice* i *odnosni zamjenički prilozi*.

Oni *koji nisu došli* ne će ići s nama.

Sve *što niste obojili danas* obojiti ćete sutra.

Takav *kakav je on* bio mu je i otac.

Onako *kako smo uvježbali* ponovite pred njima.

Ovdje *gdje ja stojim* bio je ulaz.

Ovoliko *koliko ste vi danas napravili* oni ne bi uspjeli napraviti za cijeli tjedan.

Onda *kad smo bili razgovarali* nisam vam sve rekao.

Opis je takvih rečenica neujednačen u gramatičkim knjigama.⁷ Ovisno o postavljenim kriterijima za sintaktički opis moguće je te rečenice tumačiti sličnijima rečenicama iz prve skupine (*podskupini a: odnosnim ili relativnim*) ili obavijesno je-dnakovrijednim rečenicama bez suodnosnice, npr.

⁵ Surečenice atribuirane zahtjevnom česticom *neka* mogle bi činiti i posebnu skupinu *zavisno poticajnih rečenica* (vidi: R. Katičić, nav. dj., paragraf 817.).

⁶ Za navedenu podjelu vidi: Katičić, nav. dj., paragrafi 503., 735., 808.; Pranjković, nav. dj., str. 49., 50.; Barić–Lončarić..., nav. dj., paragrafi 1524., 1703., 1749. Nešto je drugačija podjela u Težak–Babić: Gramatika hrvatskoga jezika, priručnik za osnovno jezično obrazovanje, Šk. knj., Zg., 1994., vidi paragraf 555. Držim da se i za rečenice podskupine *b* i *c* može reći kako su ograničujuće jer i one iz skupine 'svi' (nadređenica) izdvajaju, ograničuju dio prema načelu danom u zavisnoj surečenici, premda to čine na drugi način: proširujući, izvodeći, tumačeći, izričući sadržaj nadređenice.

⁷ Neću se ovdje upuštati u analizu različitih gramatičkih tumačenja jer je za ovdje razmatranu pravopisnu problematiku važno tek postojanje takve gramatičke neujednačenosti. Neujednačena mišljenja o takvim rečenicama u našoj i stranoj jezikoslovnoj literaturi razmatra S. Kordić (nav. dj., str. 188., 189., 190.). O analizi i svrstavanju takvih rečenica vidi još: Katičić, nav. dj., paragrafi 500., 512.–520., 543., 552., 564., Pranjković, nav. dj., str. 38., 39., 41.

*Koji nisu došli, ne će ići s nama.
Što niste obojili danas, obojit ćete sutra.
Kakav je on, bio mu je i otac.
Kako smo uvijekžbali, ponovite pred njima.
Gdje ja stojim, bio je ulaz.
Koliko ste vi danas napravili, oni ne bi uspjeli uraditi za cijeli tjedan.
Kad smo bili razgovarali, nisam vam sve rekao.*

Za takve se surečenice ustalilo gramatičko opisivanje prema mjestu uvrštavanja u glavnu, odnosno to su, redom: subjektivna, objektivna, predikatna, načinska, mjesna, načinska (količinska, poredbena) i vremenska surečenica.⁸ One nisu ni pravopisno sporne: kad su u takvu položaju, tj. kad su ispred glavne surečenice (inverzija), na njihovu se završetku zarez uvijek piše. Prihvati li pravopis gramatičko tumačenje da je i npr. zavisna surečenica unutar složene rečenice

Oni koji nisu došli, ne će ići s nama.

subjektivna, prema pravilu o inverziji mora se pisati zarez i na njezinu kraju.

3. Pravopisno pravilo 42. i 43. Anić–Silićeva Pravopisa hrvatskoga jezika (Novi liber, Zagreb, 2001.) glase:⁹

“Umetnuti zavisni dijelovi koji su u izravnoj značenjskoj vezi s rečenicom ili dijelom rečenice u koju su umetnuti ne odvajaju se zarezom. Oni rečenici ili dijelu rečenice u koji su umetnuti pripadaju i gramatički i značenjski i intonacijski: (...) *Knjige koje smo dobili na poklon poslat ćemo prijateljima u Rijeku, Na fakultetu gdje studira nikoga ne poznaje, (...)*. Takav karakter imaju i zavisni dijelovi koji s lijeve strane imaju samo korelativ: *Tada kada pada kiša ne idemo u park, Zato što smo se jedan drugome suprotstavili ne moramo iskopati ratnu sjekiru*¹⁰, *Onako kako ti radiš nitko ne radi, Sve što se radi radi se promišljeno, Onaj tko ne želi ne mora doći.*”

Dakle, Pravopis hrvatskoga jezika odlučuje se za drugu gore navedenu mogućnost, nepisanje zareza na kraju umetnute zavisne ograničujuće surečenice, obuhvaćajući pravilima rečenice iz obiju navedenih skupina. Tako su, barem pravopisno, rečenice sa suodnosnicom opisane isto kao zavisno složene rečenice s nadređenicom. Zamjerio bih ipak što u Anić–Silićevu pravopisu nije naveden i primjer izri-

⁸ Po naravi veznika i implicitnom dubinskom ustrojstvu moguće je i te rečenice tumačiti kao odnosne ili relativne. Držim da se uzročne, posljedične, namjerne, dopusne i pogodbene zavisne surečenice trebaju promatrati kao priložne i da one nisu pravopisno sporne.

⁹ Navest ću samo primjere rečenica ovdje razmatrana ustrojstva.

¹⁰ Držim da bi uzročne veznike *zato što, zato jer, zbog toga što, zbog toga jer* trebalo promatrati kao složene veznike, koji su jednakovrijedni veznicima *kako, budući da, jer*, i da ih ne bi trebalo uvrštavati u ovo pravilo glede zareza jer se ustalilo opisivanje njihovih veznika kao složenih veznika, što nije slučaj primjerice s *ovako kako, tada kada, onaj koji...* pa je bolje takve surečenice u pravopisu, kao i u gramatikama, promatrati kao priložne. Uostalom, tako se u istom pravopisu, tek koje pravilo prije navedenih, postupa s rečenicama uvedenim složenim dopusnim veznikom (u pravopisu: česticom): *Bez obzira na ono što je Krleža tom prigodom razumijevao pod svojim pravopisom, ta se njegova tvrdnja ne može prihvatiti bez ograde.*

čne, zavisnoupitne, objektne, predikatne, mjesne i količinske zavisne surečenice te što nema dodatka o potrebi pisanja zareza kada on presuđuje o pripadnosti koje riječi jednome od susjednih predikata, npr.

Poruka koja je poslana mobitelom Ivanu nije jasna.

Ono što smo rekli njima nije prihvatljivo.

3. 1. Veći utjecaj na kulturu hrvatskoga standardnoga pisanog jezika ima Babić–Finka–Mogušev Hrvatski pravopis (Školska knjiga, Zagreb, 1971., 1990...). U 370. pravilu (6. izd., 2003.) piše:

“To isto vrijedi (pisanje zareza, kao kad je zavisna surečenica ili skup riječi s glagolskim prilogom ispred glavnih dijelova rečenice, op.a.) i kad je zavisna rečenica umetnuta u glavnu pa se katkada ne bi znalo gdje završava zavisna, a gdje se nastavlja glavna:

To što si ti rekao, meni nije jasno.

To što si ti rekao meni, nije jasno.

Stoga i iza takvih umetnutih rečenica valja stavljati zarez:

U zemljama čiji se građani osjećaju nesigurni u zatvoru, čovjek se osjeća jednako nesiguran i na slobodi. (...) I sav narod koji to vidje, dade hvalu Bogu. – Smokva koju si prokleo, usahnu. – Svako stablo koje ne rađa dobrim plodom, siječe se i u oganj baca.

U takvim primjerima zarez valja staviti bez obzira na druga pravila.”

Rečenica ispod primjera upućuje na druga pravila, kojih prije toga u pravopisu nema, ali se poslije u 379. pravilu ponovo govori o takvim rečenicama:¹¹

“Kad glavna rečenica bez zavisne ne bi imala pun smisao ili kad bi imala drugi smisao, tada se zavisna ne odvaja zarezom:

Ima velikih riječi koje su tako prazne da se u njima mogu zatvoriti čitavi narodi. – Sve što je jučer saznao, kopkalo je neprestano u njegovoj duši i nije mu više dalo mira. – Ali to nije ono što sam ja htio. – Ja sam ona slomljena grana koja na vjetru cvili.

Tu zavisne rečenice koje počinju sa *koje, što, koja* daju pun smisao riječima na koje se odnose i zato se od njih ne odvajaju zarezom. To posebno vrijedi za odnosne rečenice koje imaju odredbeni (ograničujući) smisao:

Kosci koji su bili umorni, otišli su u hlad. (Samo neki, ne svi.)

Moja sestra koja živi u Splitu, postala je baka. (O drugoj ili drugim sestrama ne kazuje se ništa.)

Te rečenice sa zarezom ispred *koji, koja* značile bi da su svi kosci otišli u hlad i da je riječ o sestri, i samo se usput dodaje da ona živi u Splitu:

Kosci, koji su bili umorni, otišli su u hlad.

Moja sestra, koja živi u Splitu, postala je baka.

Kako je takvo razlikovanje birano i zahtjevno, u ležernijem se jeziku u odredbenome značenju mogu upotrijebiti i pokazne zamjenice:

Oni kosci koji su bili umorni...

Ona moja sestra koja živi u Splitu...”

Sudeći prema podebljanim primjerima iz toga pravila i uzevši u obzir 370. pravilo, može se zaključiti da Hrvatski pravopis propisuje prvu navedenu mogućnost

¹¹ Istaknut ću primjere rečenica koje imaju ovdje opisivano ustrojstvo.

bilježenja zarezima u složenim rečenicama razmatrana ustrojstva: pisanje zarezima na završetku umetnute ograničujuće surečenice. Time je zaobiđena gramatička dvojba glede rečenica sa suodnosnicom. One se zarezima bilježe i kao obavijesno jednakovrijedne rečenice bez suodnosnice, ali i kao rečenice s nadređenicom. Takvu pisanju ne bi trebao dodatak o tome da zarez zbog jasnoće treba katkada pisati na kraju umetnute surečenice, a ima takvo pisanje i jednu pedagošku prednost: mogli bismo poučavati da na surečeničnim granicama unutar složene rečenice uvijek mora biti ili veznik ili interpunkcijski znak, ili i jedno i drugo; dakle, uvijek nešto.¹²

Međutim, kako u logičkoj interpunkciji zarez uvijek čitatelju sugerira određenu stanku, mislim da ga nikako ne bi bilo dobro pisati kada je primjerice poredak riječi ili surečenica takav da čini izraženom intonacijsku povezanost zavisne umetnute surečenice i njoj glavne, npr.

Budući da je sve *što si rekao* neistina, ne ću ti pomoći.

Budući da je izjava *koju si dao* neistinita, ne ću ti pomoći.

Pravilo bi, mislim, time trebalo dopuniti.

Zamjerio bih i ovdje što se ne navode i primjeri za ostale vrste surečenica navedenih u skupinama A i B te što je pravilo u dvama udaljenim paragrafima.

3. 2. Sada je jasno da u dvjema pravopisnim knjigama imamo različita rješenja za pisanje/nepisanje zarezima u rečenicama razmatrana ustrojstva. Gramatička dvojba pri opisu rečenica sa suodnosnicom nije utjecala na pravopisna pravila jer su rečenice obiju navedenih skupina obuhvaćene istim pravilom.

4. Treba vidjeti koliko to utječe na pisanu praksu, je li možda već uspostavljena uporabna pisana norma, a osim toga važno je znati i što uče djeca u školi.

4. 1. Pogledat ću stoga što će o razmatranim rečenicama naučiti osnovnoškolci, u sedmom razredu.

U udžbeniku Hrvatski jezik 7 Zorice Lugarić i Nebojše Koharevića (Profil, Zg., 2002., 5. izd., odobren 1998.) među primjerima kojima se objašnjavaju pojedine vrste zavisno složenih rečenica nema ni jedan primjer rečenica s ustrojem kakvo ovdje razmatram, niti se onda o pisanju zarezima u njima što govori. U udžbeniku Moj hrvatski 7 Zorice Klinžić i Stjepka Težaka (Šk. knj., Zg., 2003., 5. izd., odobren 1999.) također se ne spominju rečenice sa suodnosnicom, a pri obradi atributnih zavisno složenih rečenica ipak se razlikuju ograničujuće od neograničujućih surečenica. Autori se ne služe tim nazivima, nego razliku ističu izraženom misaonom povezanosti imenice i atributne surečenice koja joj je dodana (ovdje: ograničujuća), za razliku od umetnute ili naknadno dodane (ovdje: neograničujuća). Propisuje se odjeljivanje zarezima (ili zarezom ako je na kraju složene rečenice) neograničujućih, a za

¹² Premda bi i tada trebalo upozoriti na zavisni veznik *li* te na mogućnost udaljivanja odnosnih veznika od antecedenta postpoinanjem iza koje riječi zavisne surečenice, npr. Ugovor *vrijednost kojega je jučer dogovorena*, svi trebaju poštovati.

ograničujuće se ne propisuje ništa glede zareza, već to treba zaključiti iz navedenog primjera: ne piše se. Slično je poslije u zasebnoj nastavnoj jedinici o zarezu.

Može se zaključiti da neki učenici ne će o pisanju zareza u razmatranim rečenicama naučiti ništa, a neki će naučiti za jednu od dviju razmatranih skupina, a to što nauče bit će različito od pravila u pravopisu koji je vrijedio za škole kad je udžbenik odobren.

4. 2. Uporabnu normu, ono kako se piše, provjerit ću u tekstovima iz triju funkcionalnih stilova hrvatskoga standardnoga jezika: znanstvenim, književnim i novinskim, te na internetskoj stranici Hrvatski nacionalni korpus (www.hnk.ffzg.hr).

Treba prije toga napomenuti da pisanje prema pravilu kakvo je u Anić–Silićevu pravopisu ima dužu tradiciju u hrvatskome pisanome standardnom jeziku. Ono je njemu pravilom od novosadskoga pravopisa (Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika, MH, Zg., 1960.), u kojemu je u 120. pravilu propisano nepisanje zareza u rečenicama obiju ovdje navedenih skupina. Tim se pravopisom prešlo s gramatičke na logičku interpunkciju, prekinuta je Broz–Boranićeva tradicija, a inaugurirana srpska, Belićeva. Na ovdje razmatranim rečenicama vidi se i jedna prednost takva prijelaza: mogućnost razlikovanja ograničujućih od neograničujućih surečenica, što dotada nije bilo moguće jer su se i jedne i druge odjeljivale zarezom/zarezima. Pravilo iz novosadskoga pravopisa nastavlja se u Anić–Silićevu Pravopisnom priručniku hrvatskoga ili srpskoga jezika (Sv. nak. Liber, Zg., 1987.) te opet, kako smo vidjeli, u njihovu Pravopisu hrvatskoga jezika. Zanimljivo je da se isto pravilo iz novosadskoga pravopisa slijedi i u prvom izdanju Babić–Finka–Moguševa Hrvatskog pravopisa (Šk. knj., Zg., 1971., pretisak 1990.), tzv. londoncu (usp. 452. i 462. pravilo). U izdanjima od 1994. propisuje se pisanje zareza na kraju umetnute surečenice. Treba, dakle, prije razmatranja primjera imati na umu da nepisanje zareza ima četrdesettrogodišnju tradiciju, a pisanje sa zarezom na kraju surečenice desetogodišnju.

Tekstovi u kojima sam tražio primjere tiskani su nakon 1994. – otkad supostoje oba pravila. Primjerima s internetske stranice nisam provjeravao bibliografske podatke pa se oni mogu rabiti tek kao dodatni pokazatelj.

U tekstovima¹³ sam pronašao pedeset rečenica skupine A (zavisna ograničujuća surečenica dodana nadređenici – leksički punoznačnome antecedentu) te četrdeset

¹³ Branka Tafra, Preispitivanje hrvatske jezične norme, Jezik, god. 50.; Dalibor Brozović, Jezik kao bitna odrednica kulturnog identiteta, Jezik, god. 49.; I. Pranjković, pogovor knjizi Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika, ur. M. Samardžija, MH, Zg., 1999.; Sintaksa hrvatskoga jezika, udžbenik za 3. raz. gimn., Šk. knj., Zg., 1995.; Stjepan Babić, članci u časopisu Jezik, god. 46., 48., 49.; Mario Grčević, članci u časopisu Jezik, god. 46.; Ivo Škarić, članci u časopisu Jezik, god. 46., 48., Govor, god. 18.; Glovački-Bernardi..., Uvod u lingvistiku, Šk. knj., Zg., 2001.; Barić–Hudeček..., Hrvatski jezični savjetnik, Šk. nov., Zg., 1999.; rasprava u knjizi Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika, ur. M. Samardžija, MH, Zg., 1999.; Stjepko Težak, Hrvatski naš osebniji, Šk. nov., Zg., 2000.; Bežen–Jambrec, Hrvatska čitanka za V. raz., Naprijed,

rečenica skupine B (zavisna ograničujuća surečenica dodana suodnosnici – leksički praznome antecedentu). Od pedeset rečenica skupine A u četrdeset jednoj (82 %) ne piše se zarez na kraju zavisne surečenice, a u devet se zarez bilježi na kraju surečenice (18 %). Od četrdeset rečenica skupine B u dvadeset jednoj (52, 5 %) ne bilježi se zarez, a u njih devetnaest (47, 5 %) zarez se bilježi na kraju surečenice.

Na internetskoj stranici Hrvatski nacionalni korpus potražio sam sto rečenica skupine A i pedeset rečenica skupine B. Od sto rečenica skupine A u osamdeset jednoj (81 %) zarez se ne bilježi, a u devetnaest (19 %) bilježi se na kraju umetnute surečenice. Od pedeset rečenica skupine B u dvadeset sedam rečenica (54 %) ne bilježi se zarez, a u dvadeset trima (46 %) bilježi se zarez na kraju zavisne surečenice.

Vrlo je visoka podudarnost u rezultatima dobivenim tim dvama pretraživanjima pa ih držim vjerodostojnima.

Vidi se da pisana praksa glede umetnutih surečenica dodanih nadređenici ide u prilog rješenju kakvo je u Anić–Silićevu pravopisu (premda to ne smije biti odlučujući kriterij za postavljanje pravila i normiranje). Mislim da je tome uzrok duža nazočnost takva pravila u hrvatskome standardnome jeziku te mogućnost participskoga skraćivanja mnogih odnosnih rečenica, što je često u pisanome jeziku, a tada se ne piše zarez, npr.

Mišljenje koje je izneseno na jučerašnjoj sjednici trebamo svi poduprijeti.

Mišljenje izneseno na jučerašnjoj sjednici trebamo svi poduprijeti.

Držim da se gotovo ravnopravan odnos u bilježenju, odnosno nebilježenju zareza u rečenica sa suodnosnicom može objasniti izostankom opisa tih rečenica u Težak–Babićevoj Gramatici hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje pa posljedično i u osnovnoškolskim udžbenicima. Jer ako tkogod nauči da su atributne surečenice one koje su dodane imenici, a da je npr. složena rečenica

Tko rano rani, dvije sreće grabi.

u inverziji, tj. da iza subjektne slijedi glavna surečenica pa se zarez piše; onda će vrlo vjerojatno rečenicu

Onaj koji rano rani, dvije sreće grabi.

držati srodnom prethodnoj pa će pisati zarez.

Tako zapravo u praksi postoji u mnogih i treće pravilo: nepisanje zareza u zavisno složenih rečenica skupine A (zavisna dodana nadređenici), a pisanje u zavisno

---

Zg., 1998.; Pandžić–Petrač, Hrvatska čitanka za VIII. razred, Alfa, Zg., 1999.; M. Šicel, Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća, Šk. knj., Zg., 1997.; Dryden–Vos, Revolucija u učenju, Educa, Zg., 2001.; J. Austen, Razum i osjećaji, Targa, Zg., 1996.; Anna de Graaf, Biblija za djecu i mlade, Begem d.o.o., Zg., 1998.; J. K. Rowling, Harry Potter i Kamen mudraca, Algoritam, Zg., 2000.; H. Murakami, Moj slatki Sputnik, Vuković & Runjić, Zg., 2002.; W. Bonsels, Pčelica Maja, Henacom, Zg., 1997.; V. Srića, Privatne istrage, Znanje, Zg., 2001.; N. Hornby, Hi–Fi, Celeber, Zg., 2000.; N. Hornby, Razgovor s anđelom, Algoritam, Zg., 2002.; D. Coupland, Generacija X, Lora d.o.o., Koprivnica, 2001.; Večernji list, Vjesnik, Nacional, Slobodna Dalmacija, Glas koncila.

složenih rečenica skupine B (zavisna dodana suodnosnici). Dakle, iako gramatička dvojba pri opisu rečenica sa suodnosnicom nije utjecala na pravopisnu teoriju, čini se da jest na pravopisnu praksu pisanoga standardnog jezika.

5. Dva nejednaka interpunkcijska pravila kakva trenutačno supostoje u dvama suvremenim hrvatskim pravopisima, te u mnogih i treće – mimo zapisane norme, potpuno su u suprotnosti s naravi pravopisne norme, posebice stoga što jezična, gramatička razina ne može biti opravdanjem postojećoj dvojnosti. U pravopis bi se tek mogla preslikati dvojba pri opisu rečenica sa suodnosnicom, ali vidjeli smo da nije tako, nego se rečenice obiju razmatranih skupina obuhvaćaju istim pravilom.

Člankom želim skrenuti pozornost na postojeću neujednačenost u pravopisnim knjigama, ali i u pisanoj praksi, te želim potaknuti pisce pravopisa na ujednačavanje pravila ili barem pisce udžbenika da opisu složenih rečenica dodaju i ovdje razmatrane rečenice odlučujući se za jedno pravopisno rješenje, koje mi profesori onda moramo poštovati.

Sažetak

Mate Milas, prof., OŠ Većeslava Holjevca, Zagreb

UDK 81'35:811.163.42, znanstveni članak

primljen 21. siječnja 2004., prihvaćen za tisak 14. rujna 2004.

An unnecessary orthography unevenness

The author draws attention to unevenness of rules in two contemporary "Croatian spelling rules" (Babić–Finka–Moguš: *Hrvatski pravopis*, Šk. knj., Zg., 2003. i Anić–Silić: *Pravopis hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 2001.) regarding writing of commas within an inserted defining/restrictive clause. He also analyzes the syntax and the norm of application of such clauses.

PRAVOPISNI RAT

Komentirana bibliografija publicističkih članaka o hrvatskom pravopisu objavljenih u 2000. i 2001. godini

Stjepan Babić i Sandra Ham

46. S. Babić, Pročitajte pa onda sudite!; J. Silić, Pravopis ne propisuje! JL,¹ pri-log Magazin s naslovom: Rat jezikoslovaca: Što je ispravni hrvatski jezik, Silić vs. Babić, 27. siječnja 2001., str. 10.–11.

¹ Upotrijebljene su ove kratice: F – Fokus, FT – Feral Tribune, G – Globus, GS – Glas Slavonije, HN – Hrvatske novine, HS – Hrvatsko slovo, J – Jezik, JL – Jutarnji list, N – Nacional, NBL – Novi Brodski list, ND – Nedjeljna Dalmacija, NL – Novi list, O – Obzor, R – Republika (novine), SD – Slobodna Dalmacija, ŠN – Školske novine, V – Vijenac, Vj. – Vjesnik, VL – Večernji list, Z – Zarez.